

بدائع الصنائع

بدائع الصنائع (ba.da.yeg.os.sa.na.yet)، کتابی به فارسی و به نثری مسجع و هجوآمیز، نوشته محمد شمس الدین مخدوم، شاهین بخارایی، شاعر و ادیب تاجیک (بخارا ۱۸۵۷ - قرشی ۱۸۹۴م). شاهین این اثر را در واپسین سالهای زندگی خود نوشته است. بدائع الصنائع که کتابی پرحجم است، در بردارنده نگرشهای شاهین به دنیای پیرامون خویش، شکوه از روزگار، مجموعه ای از امثال و حکم، اشارات و حکایات، لطیفه های کوتاه و حکمت آمیز است و شاهین در آن برخی از سرکردگان دولت را هجو کرده و نکوهیده است. وی در بدایع الصنائع اندیشه های معارف پروری احمد دانش (۱۸۲۶ - ۱۸۹۷م) را رواج داده است. این اثر انتقادی با یک رباعی در پایان مقدمه آن آغاز می شود: «این نسخه که از شائبه نقص بری است - معجون مرکبی ز تازی و دری است / هر کس که از آن بخورد چون شارب خمر - اول بنمود خنده و آنگاه بگریست» صدرالدین عینی درباره این کتاب می نویسد: «مقصد اصلی از تألیف بدایع الصنائع، تنقید، اعتراض و شکایت است. اما مؤلف در این باره اسلوب عجیبی را پیش گرفته است که پی بردن خواننده، در نظر اول، به مقصد اصلی خیلی دشوار است، بلکه به مطالعه تعبیرات عادی و فقره های خنده آور، به خنده می آید. بعد از محاکمه و تأمل، به مقصد اصلی پی می برد». شاهین از آن روی هجو را با جد در آمیخته است که در روزگار او بیان این گونه انتقادهای، در کتاب، به صراحت ممکن نبوده است. چنانکه مؤلف در مقدمه می گوید، نخست باید خواننده را با مطالب خنده آور شاد نمود و سپس منظور اصلی را، که خیلی دردآور است، بیان کرد. نمونه ای از نثر کتاب است: «خرس کوه را با خطیب مسجد کلان، مقایسه خطا است، و بوزینه دشت را با رودزن مجلس بزرگان، مناسب ناروا». نسخه هایی دست نویس از این کتاب به شماره های ۱۴۱۷/۲ و ۱۰۷۵/۲ در کتابخانه آکادمی علوم تاجیکستان و به شماره ۱۲۹/۳ در کتابخانه فرهنگستان علوم جمهوری ازبکستان نگه داری می شود. بدایع الصنائع به چاپ رسیده است (بخارا، ۱۳۲۳ق).

منابع: ادبیات تاجیک، دوشنبه، ۱۹۸۷م، ۲۹۱؛ ارمغان بدخشان، ۱۵۰؛ بدائع الصنائع؛ تذکرة الشعراء حشمت، زیر «شاهین»؛ تذکرة الشعراء محترم، ۱۷۸؛ دایرة المعارف شوروی تاجیک ۱۵۰/۸ - ۱۵۱؛ سخنوران دروازی، ۹۴؛ شاهین، رسول هادی زاده، دوشنبه، ۱۹۷۴م؛ شمس الدین شاهین، خالق میرزازاده، دوشنبه، ۱۹۵۶م؛ فهرست دست نویس های شرقی در آکادمی علوم تاجیکستان، ۵۰۵/۲؛ فهرست نسخ خطی فارسی انستیتوی آثار خطی تاجیکستان، ۳۱۸/۱: ۱۵/۲؛ مجموعه نسخه های خطی فارسی فرهنگستان علوم جمهوری ازبکستان، ۲۶۶؛ نمونه ادبیات تاجیک، ۳۷۰ - ۱۳۷۱.

قبادیانى

“Бадоеъ-ус-саноеъ”

“Бадоеъ-ус-саноеъ”, китобе ба форсӣ ва ба насри мусаччаъ ва ҳаҷвomez, навиштаи Муҳаммад Шамсиддин Маҳдум, Шоҳини Бухорой, шоир ва адиби тоҷик (Бухоро 1857 - Қаршӣ 1894). Шоҳин ин асарро дар вопасин солҳои зиндагии худ навиштааст. “Бадоеъ-ус-саноеъ”, ки китобе пурҳаҷм аст, дарбар дорандаи нигаришҳои Шоҳин ба дунёи перомунӣ хеш, шиква аз рӯзгор, маҷмуае аз амсол ва ҳукм, ишорот ва ҳикоёт, латифаҳои кӯтоҳ ва ҳикматomez аст ва Шоҳин дар он бархе аз саркардагони давлатро ҳаҷв карда ва нақӯҳидааст. Вай дар “Бадоеъ-ус-саноеъ” андешаҳои маорифпарварии Аҳмади Дониш (1826-1897)-ро ривож додааст. Ин асари интиқодӣ бо як рубой дар поёни Муқаддимаи он оғоз мешавад: “Ин нусха, ки аз шойибаи нуқсбарӣ аст - маъҷуни мураккабе зи тозӣ ва дарӣ аст / Ҳар кас, ки аз он бихӯрад чун шароби ҳамр - аввал ба намуд ханда ва он гоҳ бигрифт”. Садриддин Айний дар бораи ин китоб менависад: “Мақсади асли аз таълифи “Бадоеъ-ус-саноеъ”, танқид, эътироз ва шикоят аст. Аммо муаллиф дар ин бора услуби ачиберо пеш гирифтааст, ки пай бурдани хонанда, дар назари аввал, ба мақсади асли хеле душвор аст, балки ба мутолиаи таъбироти

оддӣ ва ғакраҳои хандаовар, ба ханда меояд. Баъд аз муҳокима ва тааммул, ба мақсади асли пай мебарад”.

Шоҳин аз он рӯй ҳаҷвро бо ҷидд даромехтааст, ки дар рӯзгори ӯ баёни ин гуна интиқодҳо, дар китоб, ба сароҳати мумкин набудааст. Чунонки муаллиф дар Муқаддимаи худ мегӯяд, нахуст бояд хонандаро бо матолиби хандаовар шод намуд ва сипас манзури аслиро, ки хеле дардовар аст, баён кард. Намунае аз насри китоб аст: “хирси кӯхро бо хатиби масҷиди калон, муқоиса хато аст, ва бузинаи даштро бо рудзани маҷлиси бузургон, муносиб нораво”. Нусхаҳои дастнавис аз ин китоб ба шумораҳои 1417/2 ва 1075/2 дар Китобхонаи Академияи илмҳои Тоҷикистон ва ба шумораи 129/3 дар Китобхонаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Ёзбекистон ниғаҳдорӣ мешавад. “Бадоеъ-ус-саноеъ” ба ҷоп расидааст (Бухоро, 1323).

Манбаъҳо: Адабиёти тоҷик, Душанбе, 1987, 291; Армуғони Бадахшон, 150; Бадоеъ-ус-саноеъ; Тазкират-уш-шуарои Ҳикмат, зери “Шоҳин”; Тазкират-уш-шуарои Муҳтарам; 178; Энциклопедияи советии тоҷик, 1/150-151; Суханварони дарвозӣ, 94; Шоҳин, Расул Ҳодизода, Душанбе, 1974; Шамсиддин Шоҳин, Холиқ Мирзозода, Душанбе, 1956; Феҳристи дастнависҳои шарқӣ дар Академияи илмҳои Тоҷикистон, 505/2; Феҳристи нусхаҳои хаттии форсии Институти осори хаттии Тоҷикистон, 318/1; 15/2; Маҷмуаи нусхаҳои хаттии форсии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Ёзбекистон, 266; Намунаи адабиёти тоҷик, 370-371.

Қубодиёнӣ

Донишномаи адаби форсӣ. Адаби форсӣ дар Осиёи Миёна. – Техрон:

Интишороти вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, 1380, ҷ. 1,

сах. 179.